

El ressentiment: obstacle fonamental per la pau

Francesc Torralba i Rosselló. Cap acadèmic de la Càtedra Ramón Llull. Blanquerna

Ponència presentada a les: XVes. Jornades Interdisciplinàries "CONVIVÈNCIA AL SEGLE XXI. La Carta de la Pau", organitzades per l'Àmbit d'Investigació i Difusió Maria Corral. Barcelona, 1994.

INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquesta ponència és investigar un dels obstacles més grans en la construcció de la pau: el ressentiment. La nostra finalitat és estudiar la naturalesa d'aquesta actitud humana, per tal de trobar solucions i antídots que facin possible el camí vers la pau, el camí vers la concòrdia.

D'entrada, cal esbossar germinalment el concepte de pau, a fi d'entendre els obstacles que s'interposen en el camí que ens hi condueix. La pau no és la manca de guerra, ni la privació d'enfrontaments o d'hostilitats. Definir la pau d'aquesta manera fóra empobrir greument la noció de pau i la seva riquesa semàntica. La pau no és un concepte negatiu, que es defineix per oposició a una altra realitat, sinó que és un concepte positiu i substancial.

Podríem definir la pau com un estat d'equilibri i d'harmonia o, dit d'una altra manera, com aquell conjunt de condicions que fan possible la realització plena de la persona, la plenitud humana. La pau és condició sine qua non de l'alliberament personal i de la realització humana. Ara bé, la pau no és quelcom que posseeix l'home, sinó quelcom a posseir. La pau es presenta sempre com a terme final, com a utopia, com a objectiu a assolir. És una realitat que besllumem a l'horitzó, però que difícilment dominem o controlem.

Per tant, la pau és l'estat d'harmonia necessari per a la realització humana, però és un estat buscat, cercat per tota la condició humana. Podríem esbossar aquest concepte fent ús del terme "ecologia". En efecte, la construcció de la pau només és possible si hi ha una veritable ecologia en tots els nivells de la realitat. Només hi ha pau si hi ha ordre, si hi ha rectitud i lògica al si de la llar.

La pau és un concepte polièdric que es pot caracteritzar a partir de quatre models ecològics. En primer lloc, cal que hi hagi un equilibri interior, una ecologia intrapersonal. Si hom no té pau

dins d'ell mateix, aleshores difícilment podrà posar pau a l'exterior. La pau comença per un mateix... L'harmonia interior és el punt de partença de totes les altres relacions.

Però, què significa tenir pau interior? Significa conèixer-se i acceptar-se tal com s'és. Té pau interior qui es coneix i s'accepta, qui ha obeït l'imperatiu de Sócrates d'entrar dins d'un mateix i d'observar-se tal com és. Aleshores, els desequilibris, les angoixes, les temptatives de ser diferent, d'emular les altres persones al preu d'hipotecar la pròpia personalitat s'esvaeixen. "Sóc qui sóc", amb totes les virtuts i amb tots els defectes. Reconèixer això és el punt de partença per poder caminar vers la pau i vers la integració dels homes. Aquesta humilitat és la base de tot creixement posterior.

En segon lloc, hi ha l'ecologia interpersonal. Aquesta ecologia es refereix a l'equilibri, a la bona harmonia entre el jo i el tu, és a dir, en el si del nosaltres. La pau també es pot definir com una ecologia interpersonal. De fet, aquest és el concepte més popularitzat i més gràfic per indicar una situació de pau. L'ecologia interpersonal implica amor i acolliment entre el jo i el tu. En una comunitat asimètrica, on cada persona és un món amb unes capacitats diferents i una vocació determinada, la convivència tan sols és possible des de l'amor, la comprensió i la generositat. Kant considera que les relacions humanes estan mediatitzades per l'amenaça contínua i per la por. Així ho expressa al breu opuscle dedicat a la pau, titulat La pau perpètua (Zum ewigen Frieden), publicat fa gairebé 200 anys: "L'estat de pau entre els homes que viuen junts no és un estat de natura (status naturalis), sinó que és més aviat un estat de guerra, és a dir, un estat en el qual, si bé les hostilitats no s'han declarat ja, sí que existeix una amenaça constant."

Hegel descriu la comunitat humana com una lluita dialèctica entre l'amo i l'escalu, entre el senyor i el servent. Sartre descriu l'altre com l'enemic, el mortal enemic que em despulla amb la seva mirada. La pau interpersonal no passa per uniformitzar les persones, sinó per acceptar-les tal com són i anar teixint ponts de diàleg i llaços d'amor entre els uns i els altres. És impossible assolir la pau interpersonal sense una bona ecologia interior.

En tercer lloc, hi ha la pau entre l'home i el medi natural. Aquesta pau es relaciona amb l'ecologia fisiantròpica, o dit d'un altre manera, amb l'ecologia home-natura.

L'home es desplega al si del medi natural. La seva relació amb el medi pot venir impulsada per un afany contemplatiu i respectuós, o bé per una tendència destructiva i corrosiva. Hi ha pau amb la natura quan l'home apren a respectar-la i a fer-ne un ús adequat. Si l'home no vetlla per aquest equilibri amb el medi, la llar on viu es pot convertir en un infern veritable, on totes les altres relacions es vegin alterades. Mantenir pulcra la casa és indispensable per als vincles posteriors. El marc és condició indispensable d'una veritable convivència.

En quart lloc, hi ha la pau entre Déu i l'home. A través de la fe, l'home s'obre a la dimensió transcendent o, dit d'una altra manera, es deixa interpel·lar per Déu i per la seva veu. Déu crida al si de la consciència humana per alliberar a la persona dels seus esclavatges i de les seves servituds. Aquesta relació no és visible, ni evident, sinó que parteix d'un acte de fe, i per tant, admet el dubte, la vacil·lació i la indeterminació. Tot i això, és lícit parlar d'una ecologia teoantròpica. Si no hi ha una bona relació teològica, aleshores l'home s'empetiteix i desitja alçar-se vers Déu i ocupar el seu tron. Els ateïsmes i els antiteïsmes del segle XIX són fruit d'una mala ecologia teoantròpica, d'una relació mediatitzada per l'odi, per la incomprensió i sobretot per la repressió. Aquesta imatge desfigurada de Déu és la que explica l'enfrontament amb ell i el rebuig instintiu.

Hi ha, doncs, quatre modalitats de pau: la pau interior, la pau interpersonal, la pau entre l'home i el medi, i la pau entre Déu i l'home. Assolir la pau, significa assolir l'equilibri i l'harmonia en aquestes quatre relacions. Significa caminar vers la plenitud humana i la realització total. Un dels obstacles més àrids i difícils de superar en la construcció de la pau és el ressentiment. El ressentiment és una espècie d'actitud que viola l'harmonia en el si de les relacions humanes i genera tensions, odis, reticències i prejudicis de tota mena. El ressentiment és la gran trava en la construcció d'un món més solidari, més just i més pacífic.

Pròpiament, el ressentiment afecta tres modalitats de pau: la intrapersonal, la interpersonal i la teoantròpica. Hi ha el ressentiment interior, fruit de la no-acceptació d'un mateix. Hi ha el ressentiment entre persones, que és el més viscut i la causa de tensions enormes, de violències i fins i tot crueltats. I, en darrer terme, hi ha el ressentiment vers Déu, fruit d'un concepte repressiu i demoníac del mateix Déu.

La Carta de la Pau esmenta tres vegades el terme "ressentiment". És especialment significatiu que un text tan breu i concís inclogui tres vegades la paraula "ressentiment". Vegem els tres fragments:

II. "¿Per què, doncs, hem de tenir i alimentar ressentiments els uns contra els altres, si no tenim cap responsabilitat del que va passar en la Història?"

III. "Eliminats aquests ressentiments absurds, ¿per què no ser amics, i poder treballar així junts per construir globalment un món més just, més solidari i més gratificant per als nostres fills i per a nosaltres mateixos?"

"Sense ressentiments, des de la llibertat i l'amistat, es pot construir la pau."

Al primer fragment, el ressentiment hi apareix com l'obstacle fonamental en la construcció d'un món pacífic. Des d'aquest punt de vista, la Carta ens exhorta a difuminar aquests ressentiments dels uns contra els altres i a acceptar l'altre tal com és. El text es refereix fonamentalment al ressentiment interpersonal, entre persones o entre comunitats de persones. Al segon fragment,

la Carta tracta el ressentiment com una cosa absurda. Si el ressentiment és el record viu d'un sentiment anterior, heretat de generació en generació, aleshores és absurd fer-lo reviure i alimentar-lo amb l'odi i el rencor.

La Carta proposa ser amics en l'existència, establir una bona relació amb els altres, tot tractant d'oblidar aquell sentiment d'hostilitat que hem heretat culturalment o històricament.

La barbàrie de les guerres, la crueltat dels genocidis, les tortures inhumanes i els camps de concentració tenen la seva arrel més profunda en el ressentiment, en el rancor, en la revenja. El mal té a vegades una presència tan gràfica, tan plàstica, que destrueix qualsevol formulació metafísica o intel·lectual. A través del ressentiment, el mal esdevé cru i real com qualsevol altra realitat.

ANÀLISI FENOMENOLÒGICA DEL RESENTIMENT

Què és el ressentiment, des del punt de vista filosòfic?

Quina és la seva arrel? Quina és la seva lògica? El ressentiment pot ser estudiat des de punts de vista molt diferents. Es pot sotmetre a un anàlisi psicològica, social, clínica i també filosòfica. L'anàlisi més profunda i omniabastant és la filosòfica, perquè s'endinsa en la seva arrel més íntima i estudia la seva essència, la seva natura, més enllà de les seves manifestacions externes o epidèmiques.

Tot al llarg de la Modernitat, hi ha dos pensadors que han dedicat una bona part de les seves reflexions a la investigació sobre l'essència i el sentit del ressentiment. Són Nietzsche, a la seva obra titulada La genealogia de la moral (Zur Genealogie der Moral, 1887) i Scheler al seu llibre El ressentiment en la moral (Das Ressentiment im Aufbau der Moralen, 1915). Al llarg de la ponència ens referim a un text i a l'altre, per esbrinar la natura d'aquesta actitud humana que anomenem ressentiment.

Scheler, deixeble de Husserl, porta a terme un anàlisi fenomenològica del ressentiment. Parteix de la manifestació externa i, a través de l'expressió fenomènica, s'endinsa en l'essència d'aquesta actitud tan humana. El mètode fenomenològic, a través de l'époché o la posada entre parentèsi, parteix del fenomen i s'introdueix lentament en l'essència. El seu llibre és una resposta a l'obra de Nietzsche citada anteriorment. Segons el profeta del nihilisme contemporani, l'ètica cristiana clava les seves arrels en el ressentiment o, dit d'un altre manera, és l'expressió plena d'aquest ressentiment dels més febles i desavantatjats. L'obra de Scheler és una resposta crítica i desafiant a la tesi nietzscheana.

Segons Scheler, l'ètica cristiana no brolla del ressentiment dels més pobres i oprimits vers els rics, sinó que emergeix de l'amor desinteressat i absolut vers tot home i tota dona.

Deixant de banda les argumentacions de Scheler, el seu llibre és interessant perquè il·lumina notablement l'essència del ressentiment.

El ressentiment és, d'entrada, una unitat de vivència i acció. És a dir, parteix d'una vivència (Erlebnis) determinada, de caràcter hostil i ombrívol, que impulsa una acció de caràcter nociu i malèvol.. Scheler distingeix dos elements en aquesta actitud: "El primer és que el ressentiment es tracta d'una determinada reacció emocional davant d'un altre, reacció que sobreviu i reviu repetidament, amb la qual cosa s'endinsa i penetra cada cop més en el centre de la personalitat, i es va allunyant de la zona expressiva i activa de la persona.

Aquest continu reviure i sobreviure de l'emoció és molt diferent del record intel·lectual... És un tornar a viure la mateixa emoció: un tornar a sentir, un re-sentir."

I afegeix el deixeble de Husserl: "En segon lloc, la paraula (ressentiment) implica que la qualitat d'aquesta emoció és negativa, és a dir, expressa un moviment d'hostilitat."

Analitzem fil per randa la caracterització del ressentiment segons Scheler. D'entrada, el ressentiment és una reacció emocional del jo respecte del tu. Es tracta doncs, d'una reacció interpersonal, entre dos éssers intel·ligents, lliures i responsables. Una reacció emocional és una vivència fortament arrelada al cor, una reacció instintiva, plena d'emoció, de força i d'energia. El ressentiment és, a més, una reacció que es reviu al si de l'esperit, que es torna a viure d'una manera repetida.

Des d'aquest prisma, es tracta d'una reacció arrelada al si de l'esperit, que va creixent de dimensions a l'interior de la consciència personal. No és un record intel·lectual, fred i distant, sinó un sentiment reviscut, una vivència reactualitzada, recreada al si de l'esperit. És reviure la mateixa emoció, tornar-la a sentir (Nachfühlen). I expressa un sentiment d'hostilitat, un sentiment negatiu respecte de l'altre.

Dit amb unes altres paraules, el ressentiment és la recreació d'un sentiment d'hostilitat vers l'altre, és el fet de reviure aquesta hostilitat d'una manera interioritzada. Com es pot veure, el ressentiment està connectat íntimament amb la idea de rancor (Groll). Tenir rancor a algú és reviure interiorment un sentiment d'hostilitat vers aquest algú. Scheler considera que rancor i ressentiment estan tan íntimament lligats, que potser fóra més adient expressar aquest sentiment hostil amb la paraula rancor.

Així ho diu: "Potser la paraula "rancor" és la més apropiada per indicar aquest element fonamental de la significació. El "rancor" és, en efecte, aquest enuig retingut, independent de l'activitat del jo, que travessa obscurament l'ànima i acaba formant-se quan els sentiments d'odi

o d'altres emocions hostils reviuem repetidament; no conté encara cap designi hostil determinat, però alimenta la sang de tots els designis possibles d'aquesta classe.”

El sentiment hostil es va endinsant cada cop més al si de l'esperit, es va concentrant cada vegada més i és la llavor de l'odi, de l'enfrontament, de la crueltat i del mal. Pròpiament el ressentiment no és una reacció espontània, immediata o directa, sinó més aviat una reacció frustrada, un sentiment mutilat que va creixent en l'interior i va fermentant odi i més odi. El ressentiment es queda dins d'ell mateix el rancor, i amb el temps el va conreant i alimentant. Aquesta emoció repetida i augmentada en l'interior és el brot que explota en odis, amenaces, enfrontaments i hostilitats.

Segons Schopenhauer, la crueltat (Grausamkeit) és l'expressió màxima d'aquest sentiment reviscut. El ressentit s'alegra del sofriment aliè, del sofriment del seu oponent. Li vol mal, li desitja mal, tot el mal possible, i per això gaudeix amb el dolor de l'altre. Aquest gaudir amb el sofriment de l'altre és la crueltat. És una actitud humana i tan sols humana. L'animal no frueix amb el patiment de l'altre. El mata per sobreviure, per conservar-se. Obeeix la llei de la selecció natural. El ressentiment alimenta un tipus d'accions que no s'expliquen amb termes darwinians. Per al ressentit, “el sofriment aliè es converteix en un fi en si mateix, es un espectacle amb el qual es delecta. I així s'origina la manifestació de la crueltat pròpiament dita, d'aquesta set de sang que la història deixa veure tan sovint en els Nerons Dominicans, en els deis africans, en Robespierre, etc.”

Unes pàgines més endavant, Scheler il·lumina de nou l'essència del ressentiment. Ens diu que “el ressentiment és una autointoxicació de l'esperit amb causes i conseqüències ben definides. És una actitud espiritual permanent, que sorgeix en reprimir sistemàticament la descàrrega de certes emocions i afectes, els quals són en si normals i pertanyen al fons de la natura humana; té com a conseqüència certes propensions permanents a determinades classes d'enganyos valoratius i judicis de valor corresponents. Les emocions i l'impuls de venjança, l'odi, la dolenteria, l'enveja, la perfídia...”

El ressentiment és, doncs, una malaltia de l'esperit, una tara anímica que enverina la persona i li genera un tipus de desitjos i de tendències totalment hostils. El ressentiment és interior, és una llaga al si de l'esperit, però s'expressa a través del lleguatge, del gest, de les paraules i les mirades. El ressentiment bull per dins, explota d'odi i de venjança, però cohibeix la seva expressivitat per por o per impotència. Aleshores aquesta emoció creix i creix de dimensions, fins que a la fi devora tot l'esperit i ja no queda cap zona pura o verge.

El ressentiment està lligat íntimament a la venjança. La venjança, però, és, un impuls actiu, agressiu, de resposta contundent a l'agressor, a l'instigador. Un atac o una ofensa precedeix a

tot impuls de venjança i és resposta a una hostilitat anterior. El fill es venja del pare repressiu, el delinqüent es venja de la societat, el torturat es venja del torturador.

Schopenhauer vincula el desig de venjança (Rachsucht) amb la crueltat. Diu el pare del pessimisme existencial: “Amb la crueltat es troba emparentat el desig de venjança, que paga la dolenteria amb dolenteria, sense parar atenció al càstig futur, sinó fixant-se tan sols en el que ha succeït...”

La venjança, per tant, no s'identifica pròpiament amb el ressentiment, ja que el ressentiment és interior, és una vivència repetida, de vegades, fins i tot heretada culturalment. És possible que el ressentiment sigui fruit d'una agressió personal, però també pot ser motivada per una agressió comesa als pares, als avis o, senzillament a generacions anteriors. Aquest ressentiment historic és, segons la Carta de la Pau, totalment absurd, perquè és el ressentiment de quelcom que ja no existeix, que va passar, però que no ha de condicionar el present. Les generacions hereten valors, creences, cultura, però també hereten odís, prejudicis racials i ètnics, sentiments d'hostilitat i de violència. La venjança és impulsiva i directa, el ressentiment és callat, però potent com no hi ha res al món.

El ressentiment està íntimament vinculat, a més, al sentiment d'impotència. El ressentit no s'atreveix a afrontar-se, perquè té un gran complex d'inferioritat. Se sent impotent davant l'agressor, i com que no es pot venjar, com que no es pot desfogar, aquell sentiment d'hostilitat va pujant de to a l'interior del subjecte. Així creix el ressentiment d'una manera desmesurada. Scheler diu, a continuació, que l'enveja de l'altre pot ser també un factor desencadenant del ressentiment. El ressentiment pot ser fruit de la impotència respecte de l'altre, i també de l'enveja de l'altre. L'enveja més intensa és l'enveja existencial. Així ho expressa el deixeble de Husserl: “L'enveja que suscita el ressentiment més fort és, per tant, aquella enveja que s'orienta al ser i existir d'una persona estranya: l'enveja existencial (...) Aquesta “enveja” ataca la persona estranya en la seva pura existència que com a tal és sentida com una “opressió, un “rebuig”...”

La Carta de la Pau, fonamentada en el Realisme Existencial, fa referència a aquesta idea d'enveja existencial. L'enveja existencial és pitjor que l'enveja de coses o de propietats, ja que és enveja que desitja de l'altre el seu ésser, la seva presència, la seva existència. L'envejós existencial no ha après a acceptar-se tal com és, no ha après a reconèixer les seves pròpies deficiències i grandeses. Pateix una malaltia òntica, la malaltia de voler ser un altre, o de voler ser com l'altre. És la no acceptació d'un mateix, la fugida de la pròpia essència la que propicia la guerra i l'enfrontament.

El ressentiment està vinculat, doncs, al sentiment d'impotència i a l'enveja. Però encara cal afegir un altre factor desencadenador del ressentiment: la comparació valorativa. Ho diu

Scheler amb aquest termes: "L'origen del ressentiment va lligat amb una actitud especial que consisteix en la comparació valorativa d'un mateix amb els altres... Realitzem contínuament comparacions entre el nostre pròpi valor... i els valors del aliens; i les realitzem tots, el vulgar, el bo i el dolent."

El greuge comparatiu està íntimament vinculat al ressentiment. El ressentit sent ressentiment, perquè l'altre té aquells valors que ell voldria tenir, però no pot, no està capacitat per desplegar-los. El el fons, tanspua en greu complex d'inferioritat. Es veu ell mateix com quelcom mesquí i petit, i sent ressentiment de l'altre, perquè l'altre és capaç de ser noble, de ser gran i sublim. Altre cop apareix la idea de la venjança existencial, com una actitud emparentada amb el ressentiment.

El ressentiment enterboleix les relacions humanes, origina un distanciament entre les persones i fa difícil la relació espontània i innocent. El ressentit sempre compara els valors de l'altre i els pròpis valors, el ressentit sent impotència i gelosia de l'altre. Aquest fet incideix fortament en la intersubjectivitat i és la causa de la contínua amenaça al si del gènere humà.

Després d'aquest anàlisi acurada del ressentiment, Scheler distingeix diferents tipus de ressentiment: el ressentiment individual i el ressentiment col·lectiu. El primer és la causa de l'enfrontament entre el jo i el tu. El segon és la causa de les guerres, de les matances interètniques i de les neteges racials. El ressentiment es pot viure a nivell personal, o bé a nivell col·lectiu. Un poble ressentit és un poble que ha patit i reviu aquell patiment de generació en generació. Una nació ressentida és una nació que recrea l'opressió soferta de pares a fills i de fills a néts, per tots els segles.

El ressentiment neix, creix i es reproduceix. Es transmet a través de la cultura, del tracte personal, de les frases populars i, evidentment, per la història escrita o oral. Cada poble escriu la seva història, i no es tracta d'una història neutra, sinó d'una història plena de ressentiment, de dolor, d'odi i d'enveja. Els països espoliats del Tercer Món escriuran una història antieuropeista; el poble jueu escriurà una història antigermànica; els serbis narraran una història on els bosnians seran malvats...

El ressentiment col·lectiu està emparentat, doncs, amb l'etnocentrisme i amb la xenofòbia. El fill ha sentit parlar de la guerra els pares, ha sentit maleir els oponents, ha sentit les tortures que van patir, i no pot quedar indiferent davant d'aquesta narració. Allò que no coneix el fill és l'altra història, l'altra cara de l'assumpte. Amb aquests termes, maniqueus i tendenciosos, s'han escrit les històries dels pobles, dels països i de les nacions. D'aquesta manera, la història no és mestra ni guia del futur, sinó més aviat argument de guerra i d'enfrontament. Davant d'aquesta llaga que creix al si de l'individu i que es transmet de pares a fills, s'imposa la necessitat de pensar quin és l'antídoto o la terapèutica per truncar-la i arribar a assolir la pau al món.

EL PERDÓ, ANTÍDOT DEL RESENTIMENT

El ressentiment és un obstacle seriós a la consecució de la pau, probablement és l'obstacle més greu que cal superar en aquest llarg camí que porta a la pau. La història ensenya que la humanitat no ha progressat gaire en aquest camí de perfeccionament, sinó que més aviat s'ha estancat, o bé ha empitjorat. El segle XX és un immens aparador d'injustícies, de guerres estúpides, de genocidis col·lectius, de tortures i de batalles sense ordre ni fi, i sobretot d'atacs frontals a la dignitat sublim de la persona humana. Malgrat que l'any 1948 es van firmar el Drets Humans, l'experiència demostra que des d'aleshores ençà aquests drets han estat sistemàticament violats, tant en països desenvolupats com subdesenvolupats.

Tot plegat posa de manifest que l'adveniment de la pau no és fàcil i que al segle XXI la convivència no estarà exempta d'enormes dificultats i traves. El ressentiment entre les persones, entre els pobles, les races o els grups socials, és l'obstacle fonamental. Netejar aquest ressentiment vol dir davallar al fons de la consciència humana i retrobar un atídot suficientment poderós per guillotinar aquesta autointoxicació de l'esperit que és el ressentiment.

El ressentiment, com diu Scheler, no tan sols és una emoció reviscuda en el fruit intern de l'ésser humà, sinó que és l'eix d'una ètica, d'una política i d'un sistema de valors. Així ho expressa el fenomenòleg: "El ressentiment porta a terme la seva obra més important quan es converteix en el definidor de tota una "moral", quan les regles de preferència es perverteixen, per dir-ho d'alguna manera, i apareix com a "bé" el que abans era un "mal". Si mirem la història d'Europa ens adonarem que el ressentiment exerceix una influència meravellosa en les estructures de les morals..."

Segons Scheler, l'ètica altruista il·lustrada i l'ètica marxista del segle XIX tenen la seva arrel en el ressentiment. Segons ell, hi ha en l'origen d'aquests sistemes ètnics la venjança, el sentiment d'impotència, la gelosia i, per tant, en el fons, l'hostilitat més interioritzada. El proletari sense rancor vers l'empresari, el serf sent enveja del seu senyor, ja que voldria ser com ell i gaudir de tots els bens que ell té. Així neix una ètica que vetlla per la destrucció de l'altre i l'apropiació d'allò que té. El ressentiment és l'arrel de moltes ètiques modernes, però també de moltes formes de política. Hi ha polítiques farcides de xenofòbia, de ressentiment vers l'immigrat, vers l'estranger.

Quin és l'antídot més revulsiu contra el ressentiment? Al meu entendre, l'única teràpia que pot combatre el ressentiment en el seu terreny i guillotinar la seva influència és l'exercici del perdó incondicional.

El perdó és una actitud d'obertura vers l'altre, d'acceptació i d'humilitat. El perdó obre les portes a l'altre, el respecta, el comprèn i l'acull. El ressentit es tanca en ell mateix, reviu una i altra vegada aquella hostilitat i l'odi va creixent lentament. El perdó, en canvi, neteja el cor, desintoxica l'esperit i permet veure en l'altre un amic i no un enemic, un company i no un competidor.

El perdó és una actitud cordial. El ressentiment no es pot extingir amb una actitud epidèmica o superficial. El ressentiment està fortament arrelat en el cor, i només quelcom tan arrelat al cor pot transformar l'individu, pot fer-lo canviar d'orientació i mudar els seus sentiments més ocults. El perdó implica una transformació interior, una conversió interior en l'amor desinteressat i universal.

El perdó ètic, el perdó que poseeix grandesa ètica, apareix sempre en funció d'una injúria important. Perdonem les ofenses, perdonem l'enemic, que, en definitiva, és algú que ens ofèn pel simple fet d'existir. L'ofensa suscita en l'ofès un ressentiment envers l'ofensor, ressentiment que tendeix a concretar-se en alguna mena de rèplica violenta. En altres paraules, l'ofès intenta venjar-se. Es venjarà o no; això ho decidiran les circumstàncies. Però el seu desig i el seu disseny es venjar-se.

El contrari de la venjança i del ressentiment és el perdó. Tot el mèrit del perdó radica en aquesta diferència: l'ofès, mesurant tota la insídia de l'ofensa, sentint la coïssor de l'odi que li és correlació natural, se sobreposa al despit venjatiu. El perdó és una victòria sobre un mateix. L'amor gratuït i desinteressat és l'arrel del perdó incondicional. Qui estima d'aquesta manera és capaç de perdonar fins i tot l'enemic, fins i tot l'instigador del mal. Per perdonar l'enemic, però, cal una dosi enorme d'amor desinteressat.

El pensament d'inspiració cristiana, arrelat en l'Evangeli com a text primordial, vetlla per la pràctica i el sentit d'aquest amor gratuït i desinteressat, esdeveniment clau per tal de combatre el ressentiment. No tan sols l'Evangeli és font inspiradora d'aquesta actitud. Hi ha tradicions religioses més antigues que el cristianisme que també aprofundeixen en la idea de l'amor gratuït com a condició indispensable per assolir la pau.

Tot i que el perdó, com s'ha dit més amunt, no és exclusiu de l'ètica del cristianisme, sembla indiscutible que el cristianisme li va donar unes dimensions espirituals noves, estranyes a les morals dels filòsofs. Durant segles, el món occidental ha viscut el perdó a través de la concepció cristiana.

La religió que ha causat sens dubte més influència a Occident i que és al subsòl de bona part de les reflexions filosòfiques desplegades a la conca de la Mediterrània és la religió jueu-

cristiana. Fins els pensadors ateus i agnòstics beuen abundantament d'aquesta tradició implícita al pensament occidental, i en són hereus a través de les seves obres.

Kierkegaard, recolzat en la tradició cristiana, forja un concepte de l'amor que resulta interessant de retenir en aquesta reflexió sobre el ressentiment i sobre la pau. A *Obres de l'amor* (Kaerlihedens Gerninger) distingeix dues classes d'amor: l'amor autèntic i l'amor immediat. El primer és l'amor universal, que estima desinteressadament, que no espera cap recompensa ni fa discriminacions de cap mena. És un amor pur, sobrehumà, que exigeix estimar equitativament l'altre, sigui l'enemic, sigui l'amic, sigui un traïdor. El segon amor és l'amor instintiu, que parteix del sentiment d'afinitat o de proximitat, que depèn del gust o del disgust que produeixi l'altre. És un amor humà, massa humà... està terriblement condicionat per les circumstàncies externes, per les vicissituds del temps i la roda de la fortuna. Aquest és l'amor del seductor, de l'amant. És un amor desesperat, perquè no té cap estabilitat i fluctua constantment.

Això ho expressa Kierkegaard: "L'amor immediat és desesperació... La desesperació és la manca d'eternitat. La desesperació rau en el fet de no haver-se sotmès a la transformació de l'eternitat... Per tant, la desesperació no consisteix en la pèrdua de l'estimat, sinó en la manca de l'etern."

L'amor autèntic en canvi, és un amor de naturalesa divina que exigeix infinitament a l'home i l'obliga a superar-se, a transcendir-se ell mateix i a hipotecar l'amor pròpi, l'amor a ell mateix. Aquest amor a un mateix és, segons Kierkegaard i sant Agustí, la gran perdició de l'home i l'arrel de l'egoisme.

Tot això, Kierkegaard ho expressa en una obra publicada l'any 1849, un any després del Manifest del Partit Comunista. La història ens mostra que el text de Kierkegaard ha passat totalment desapercbut, mentre que el text de Marx i Engels ha transformat el món. Ironies de la història...

Segons Kierkegaard, la religió cristiana vetlla per la pau a través de l'extinció de l'egoisme en el cor de l'home. El cristianisme aposta per un amor universal, un amor que no fa diferències, ni de caràcter ètnic, ni de caràcter racial o social. És un amor que trenca la lògica del ressentiment i tracta d'una altra manera equitativa.

Així ho expressa el danès a l'obra citada: "En el cristianisme, cal estimar el proïsme, estimar tota raça, tots els homes, fins i tot l'enemic, sense fer cap tipus d'excepció, ni per simpatia, ni per antipatia." L'amor immediat, en canvi, és un amor mudable i frívol. Diu Kierkegaard: "L'amor immediat pot transmutar-se en quelcom diferent, pot canviar amb els anys. Aleshores l'amor perd la seva fogositat, la seva alegrí, el seu plaer, el seu caràcter primitiu, la seva frescor."

Kierkegaard considera que aquell amor no té una gènesi humana, sinó més aviat divina. L'home participa d'aquest amor gratuït de Déu a través de la fe, de la pregària i de l'adoració, però no és quelcom que es forgi ell, que surti de dins del seu ésser. L'imperatiu kierkegaardia d'estimar el proïsme no té la mateixa arrel de l'imperatiu categòric de Kant. Aquest darrer brolla de la llei pràctica de l'home, de la raó en el seu ús moral, de l'imperatiu que ordena categòricament en el si de l'esperit humà. Kierkegaard el situa en un altre pla...

Deixant de banda l'arrel d'aquest amor, el que és interessant considerar aquí és la seva incidència en el ressentiment. Aquest amor és inspirador d'un perdó universal, sense trampes, sense reticències, sense postil·les. Un perdó d'aquestes dimensions només és possible si brolla d'un amor desinteressat i gratuït.

El perdó allibera l'individu de l'esclavatge del ressentiment i de l'hostilitat envers els altres. L'allibera d'aquesta nafra que no el deixa contemplar l'altre amb puresa, amb nitidesa. Permet abraçar-lo i corregir-lo des de l'amor i no des de la violència o l'imposició.

Tot al llarg del Nou Testament ens trobem amb diverses paràboles que manifesten la grandesa d'aquest perdó: l'ovella perduda (Lc 15:3-7), la dracma perduda (Lc 15:8-10), el fill pròdig (Lc 15:11-32) i el fariseu i el cobrador d'impostos (Lc 18:9-14).

Especialment interessant és la paràbola del fill pròdig, on se'ns presenten tres paradigmes molt diferents. D'una banda, hi ha el pare que perdona el fill sense retreure-li res, sense bescantar-lo ni condemnar-lo. El pare l'acull, se n'alegra, en fa festa i l'integra de nou a la llar. Hi ha el fill petit, que torna avergonyit d'haver-se malvenut, d'haver servit els ídols. És el penitent que demana perdó al pare per la seva mancança, pel seu error. Hi ha la figura del germà gran que representa el ressentit. Sent ressentiment pel seu germà petit, sent gelosia d'ell i el voldria fer desaparèixer. No entén la gratuïtat de Déu, no comprèn la gratuïtat del pare.

El perdó que realment pot combatre el ressentiment és el perdó universal i absolut, el perdó sense excuses, que oblida l'hostilitat en comptes de fer-la créixer en l'interior del subjecte. Aquest perdó és exigent i obliga d'una manera imperativa i absoluta.

L'ètica de Kierkegaard, fortament inspirada en el Nou Testament, és una ètica de màxims, una ètica de grans ideals i de grans idees referencials. En la nostra contemporaneïtat, presidida per la idea del consens i de l'ètica mínima, la tesi maximalista del perdó universal resulta difícil de capir i també de difondre.

Davant la crueltat, davant la tortura i la dolenteria expressada a flor de pell, només el perdó incondicional pot trencar la lògica de l'enfrontament i de la revolta instintiva. El perdó és un antídote seriós i profund del ressentiment. I és un antídote profund i seriós si és arrelat realment al

cor. Si es tracta de quelcom provisional, aleshores és com una màscara, que amaga el problema, però no el resol. El perdó de l'amor evangèlic és un perdó destructiu. Destruïx els falsos ídols, les falses drecceres, per arribar a la pau; anihila les actituds ambivalents i farsants; desentela els ulls, i ventila l'horitzó de mesquineses i complexos d'inferioritat.

A TALL DE CONCLUSIÓ

El camí cap a la pau és difícil. És ple de trampes i de ginyes que fan difícil d'assolir aquest estat d'harmonia i de plenitud.

Aquesta dificultat, però, no vol dir incapacitat o impossibilitat d'aproximar-s'hi, sinó que més aviat ens avisa de la necessitat de preparar-nos per aquest llarg tresc amb uns bons instruments de treball.

La gran fisura en aquest camí de perfeccionament col·lectiu és el ressentiment individual o col·lectiu. El ressentiment és el gran parany en el camí cap a la llibertat i cap a la pau. El ressentiment esclavitzava l'home, el fa indigne d'ell mateix i el tanca dins la seva pròpia subjectivitat. Només l'amor pot obrir l'ésser humà cap a la seva alteralitat i projectar-lo vectorialment cap a la pau. El perdó és l'expressió més sublim d'aquest amor. El perdó és el gran antídot de la malaltia de l'esperit que és el ressentiment. Educar en el perdó és educar en la llibertat. Educar en el perdó és educar en la construcció de la pau.